

ОБРАЗЦИ И ПОЛИТИЧЕСКА ВОЛЯ (ИКОНОМИЧЕСКО СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРИЯ И ЕСТОНИЯ)

Гл. ас. д-р Огнян Марков

Катедра “Обща теория на икономиката”

СА “Д. А. Ценов”

Резюме:

В настоящата статия се разглежда икономическото състояние на България и Естония. Обект на сравнението са: БВП, ниво на заетост, внос и износ, ползване на информационни технологии. Въз основа на направения анализ се стига до извода, че Естония има по-голям икономически растеж от България. Това най-ясно е изразено в разликите в реалния БВП на човек от населението. Впечатление правят и по-плавното и навременно протичане на процесите в икономиката на страната (приватизацията, валутния борд), което също дава своето положително отражение върху икономическия растеж на Естония. Признание за своите постижения тя получи и от Европейския съюз, резултат от което беше присъединяването на страната към него заедно с още 9 държави. За нас остава да преценим качеството и силата на политическата си воля да следваме добрите образци.

Ключови думи: България, Естония, БВП, икономически растеж, заетост, безработица, инфлация, внос, износ, приватизация, информационни технологии.

JEL: E, O

ABSTRACT:

SAMPLES AND POLITICAL WILL (ECONOMIC STATUS OF BULGARIA AND ESTONIA)

Head Assistant Dr. Ognyan Markov
Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Economic status of Bulgaria and Estonia is examined In the present article. The object of the comparison is: GDP, level of employment, import and export, usage of information technologies. On the ground of the analysis done the author gets to the conclusion that Estonia has larger economic growth than Bulgaria. This is expressed most clearly through the differences in the real GDP for a person of the population. The more smoothly and timely developing of the processes of country's economy (privatization, Financial Board) which also gives its positive influence to the economy growth of Estonia. The country was given a recognition by the European Union. The result of that recognition was affiliating of the country together with 9 more countries. What is left for us is to estimate our quality and the power of our political will to follow the good practices of others.

Key words: Bulgaria, Estonia, GDP, economic growth, employment, unemployment, inflation, import, export, privatization, information technologies.

JEL: E, O

Разглежданите в статията страни, България и Естония, имат сходно минало - бивши социалистически страни, преход към пазарна икономика. Това позволява те да бъдат сравнявани по икономически показатели. Обект на сравнението са: БВП, ниво на заетост, внос и износ, ползване на информационни технологии.

Държавното устройство на двете страни е Парламентарна република, начело на която стои Президент, избран за 5 години (в Естония се избира от Парламента); изпълнителният орган е правителство начело с Министър-Председател; законодателният орган е Парламент.

Стопанството и на двете страни се характеризира с добре развита хранително-вкусова промишленост и животновъдство. Стопанството на Естония е ориентирано към добив на торф и горивни шисти, фосфати, машиностроене, химическа промишленост, дървообработване, текстилна, шевна, рибо-консервна и др. промишлености. В страната се отглеждат ръж, пшеница, картофи, лен, зеленчуци. Водещи отрасли в животновъдството са млечно-местното производство и беконно свинево-въдство. Развита е риболовът.

В България водещи промишлени отрасли са цветната и черната металургия, машиностроене, химическа, нефтопреработвателна, циментова, дървообработваща, текстилна, обувна и др. Отглеждат се главно култури като пшеница, царевица, ечемик, слънчоглед, тютюн, захарно цвекло, лозя, плодове, зеленчуци и др. Има традиции в отглеждането на маслодайна роза, лавандула, мента и др. Животновъдството е специализирано в отглеждането на едър рогат добитък, свине, овце, домашни птици.

Наличието на тези условия само по себе си предполага наличието на икономически растеж. Какъв е той, като размер на БВП зависи от много фактори. БВП е най-важният макроикономически показател за сравняване на икономическото състояние на две страни. Премахването на влиянието на инфлацията

върху БВП (разглеждането му като реален) и абстрахирането от скритата част на икономиката дава известна представа за действителното състояние на икономиката на страната. А реалният БВП на човек от населението свидетелствува и за нивото на жизнения стандарт.

Реалният БВП на човек от населението в двете страни за периода 1990 - 1998 г. с цел елиминиране на инфлационните процеси в националните икономики и сравнимост на данните е измерен в щатски долари. Реалният БВП на човек от населението по текущи цени за посочения период за България през 1990 г. е \$ 4 921, а за 1998 г. -\$ 4 959, което означава, че темпът на прираста за 9 години е 0,7 %. Интерес представлява за България реалният БВП за 1996 и 1997 г. Независимо от хиперинфлацията за тези две години, реалният БВП за 1996 г. е \$ 4 979 или съпоставено с 1990 г. прирастът е 1,17%. За 1997 г. спрямо 1990 г. темпът на прираста е - 3,52 %. Намалението на реалният БВП за 1997 г. към 1996 г. е - 3,48 %. За периода 1990 -1993 г. реалният БВП в абсолютни величини намалява от \$ 4 921 до \$ 4 474. За периода 1994 - 1995 г. реалният БВП се увеличава, като през 1995 г. той е \$ 5 319, което е максимално за разглеждания период.

Показателите за реалния БВП на Естония за разглеждания период бележат също темп на растеж. Ако съпоставим реалният БВП за 1998 г. към 1990 г., то темпът на прираста е 18,88 %. За периода 1990 - 1993 г. този показател намалява от \$ 6 708 на \$ 5 532. За периода 1994 г. - 1998 г. реалният БВП се увеличава от \$ 5 615 на \$ 7 975. Ако се съпоставят началото и краят на периода, то реалният БВП на България, съпоставен към този на Естония е 73,36 % през 1990 г., а през 1998 г. той е 62,18 % или се забелязва спад с 11,18%. Съпоставени, темповете на прираста за 1990 - 1998 г. показват, че Естония има прираст 26 пъти по-голям от този на България.

Поради влошените икономически показатели (в частност реалният БВП) и двете страни въвеждат валутни бордове - в

България през 1997 г., а в Естония - 1992 г.; и в двете страни националните валути бяха приравнени към германската марка.

Таблица 1

Реален БВП на човек от населението по текущи цени и текущи паритети на покупателната способност в паритетни щатски долари

Държава	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
	USD ранг	USD ранг	USD ранг	USD ранг	USD ранг	USD ранг	USD ранг	USD ранг	USD ранг
България	4921 42	4679 43	4640 43	4774 40	4993 38	5319 37	4979 40	4748 41	4959 40
Естония	6708 34	6224 34	5732 34	5532 34	5615 32	6100 34	6639 33	7537 31	7975 33

Източник: Конкурентоспособност на българската икономика. Годишен доклад, 2002.

Една от особеностите на естонския преход е, че страната не наследи външен дълг от бившия СССР. До 1992г. са либерализирани всички цени с изключение на алкохола, тютюна и енергията. Европейската комисия не скри възхищението си от способността на естонската икономика да преследва целите си, въпреки неблагоприятната и често дори враждебната външноикономическа обстановка, като пример руската криза от 1997г. и рецесията в САЩ и Европа през 2000-2001г. Въпреки, че през 1999г. естонският БВП намалява с 0,6%, през 2000г. икономиката отбелязва значителен ръст от 7%, а през 2001г – 5%. По среден ръст на икономиката – 5,2%

Естония изпреварва двойно западноевропейските страни. Инфлацията беше сведена до едва 3% и въпреки че през 2001г. тя се покачи до 5,6% монетарните условия в момента са благоприятни. Средната месечна работна заплата в Естония е около 360 евро, а средният доход на глава от населението достига 43% от средния за страните от ЕС.

Освен реалният БВП, друг макроикономически показател е наличието, използването и производителността на труда. Негативното влияние върху заетостта на редица фактори води, както е известно, до безработица. Безработицата е непряко свързана с жизнения стандарт и е производна на общото състояние на икономиката и на икономическия растеж. Тя е проблем на всички страни, не правят изключение и България и Естония.

В Естония отливът на работна ръка от земеделието доведе до увеличаване на безработицата. Според официални данни за 2002 г. тя е около 12 %, но в някои райони достига 18 %. Особено тежко е увеличаването й сред младите хора - 20 %, което е почти двойно в сравнение с общия процент. За мнозинството от безработните ще трябва нова квалификация. За да разреши проблемът, правителството започна серия от мерки, насочени към реинтегрирането им към работната сфера. Една от тях, приета в началото на 2002 г., се нарича Предприемаческа стратегия за Естония. Този амбициозен план има за цел да подпомогне развитието на малкия и среден бизнес и да създаде нови работни места, като гарантира кредити и стартова финансова помощ. Перспективите за успех са доста добри, като се има предвид, че в малките и средните фирми работната заетост е 75 % от общата.

В България тенденцията към намаляване на броя на заетите, започнала от началото на 90-те години, продължава и през последните години. Тя се дължи както на намаляване на трудоспособното население, така и на промени в равнището на заетостта.

Намаляването на броя на работните места е най-значително в електротехническата промишленост, машиностроенето и други не-ефективни отрасли, в които се наблюдава спад на производството и реструктуриране на държавния сектор. Като позитивна тенденция, противодействаща на намаляващата заетост трябва да се отчете увеличаването на работещите в частния сектор (в абсолютен брой и в дял от работната сила). Само за периода 1998 - 2000 г. заетостта в частния сектор нараства с над 10 пункта. Ограничаването на безработицата в рамките на естественото равнище, позволяващо да се оптимизират възможностите на икономиката, е сред съществените предпоставки за конкурентноспособността в страната. В края на 1997 и началото на 1998 г. започва постепенно намаляване на броя на регистрираните безработни, свързано със стабилизирането на макроикономическата среда. Положителния ефект е доста нетраен, тъй като през същия период се активизира реструктурирането на държавния сектор. Това обяснява повишаването на равнището на безработицата през 1999 г. и главно през първото тримесечие на 2000 г. Регистрираните безработни надвишават 18 % от икономически активните лица.

По своя характер безработицата е главно структурна, т.е. причинена е от несъответствията между характеристиките на работната сила и потребностите на пазара на труда. Най-острите проблеми на трудовия пазар са свързани с профила на безработните лица и обособяването на специфични рискове, които поставят някои категории в неравностойно положение: най-висок е относителният дял при безработните хора без специалност (58,2 %), при жените (54,4 %) и при младите до 24 години (22,8 %).¹

И в двете държави се правят опити за намаляване на безработицата чрез стимулиране на частния сектор. Делът на

¹ Вж Конкурентноспособност на българската икономика. Годишен доклад, 2000г., С., Център за икономическо развитие.

частния бизнес в БВП започва бързо да нараства в началото на 90 години на XX век. Тогава започва приватизацията на предприятията.

Приватизационният процес в Естония протече толкова бързо и успешно, че Естонската агенция по приватизация беше закрыта в края на 2001 г. Главната причина за успеха на процеса на раздържавяването е приватизационният модел, който следва страната - немският модел "Treuhand", който дава голяма независимост и свобода на действие на агенцията за приватизация.

Първите опити за промяна на структурата на собственост започват в края на 80-те години, макар че са доста плахи и все още подчинени на Москва. Началото на приватизационния процес в Естония не е никак обещаващо - още от 1990 г. се развихрят разгорещени спорове около същността на реструктурирането. Например до каква степен да се разгърне реституцията, дали да се използват приватизационните бонове и дали в естонската икономика да се допускат "вражеските рубли". В крайна сметка правителството обявява, че приватизацията ще бъде осъществена стъпка по стъпка, тъй като в страната тогава не съществуват условия за незабавно и директно раздържавяване. Липсват развитата инфраструктура на пазарната икономика, достатъчно капитал и опитни предприемачи. Затова и първоначалният курс на процеса е насочен към широката употреба на няколко междинни форми за трансформиране на държавната собственост, като децентрализацията, превръщането на държавните предприятия в общински, комерсиализация и т.н.

Още в началото на процеса обаче се сблъскват два основни приватизационни подхода - политическият и икономическият. Политическият поставя на първо място реституцията и интересите на естонските граждани като цяло. Привържениците на този подход защитават радикалния и незабавен трансфер на държавна собственост в частни ръце, чрез използването на приватизационни бонове.

Те отричат доминирането на бившата номенклатура в приватизационния процес и подкрепят участието на средната класа и дребните собственици. Заради недостига на вътрешен капитал приватизационните бонове се смятат за възможност населението да извлече максимална полза от приватизацията.

Според икономическия подход приватизацията е инструмент за създаване на ефективно действаща пазарна икономика. Като първостепенна задача този подход си поставя оформянето на предприемаческа класа. Подкрепящите този подход твърдят, че реституцията и компенсацията на бившите собственици трябва да се разглеждат отделно от приватизацията. За основен приватизационен метод се смята продажбите, като се отрича "боновата" приватизация, тъй като тя би могла да доведе до несправедливо разпределение на собствеността. Привържениците на икономическия подход предлагат недостига на капитал да се компенсира чрез ипотечиране.

Противоположните позиции на парламента и правителството блокират в първите години приватизацията. Раздържавяването се активизира с приемането на закон за банкрута през 1992 г. През 2001г. е последната голяма приватизационна сделка - продадени са 66 % от естонските железници – Eesti Raudtee. Железницата има стратегическо значение за държавата, тъй като играе ключова роля в нефтения бизнес - превозването на нефт от Русия до пристанището в Талин за реекспорт става само чрез товарни вагони. Близко 1200 предприятия са продадени чрез търг за периода 1991 -1995 г.

Раздържавяването на големите държавни предприятия започва през 1993 г. Основните приватизационни методи, прилагани от агенцията по приватизация, са сделки с предварителни преговори и публични търгове. До март 1999 г. приватизационният процес като цяло вече е приключил като са раздържавени дори традиционно спорните предприятия в телекомуникациите, енергетиката, транспорта. Частният сектор произвежда над 80% от БВП на страната. Финансовият сектор също е успешно реструктуриран,

като всички банки са в частни ръце и на практика всички са чуждестранна собственост. Енергийният сектор е особено важен за Естония, тъй като това е единствената страна в света, където нефтените шисти са основен енергиен източник. Нефтеностреният сектор, който заема голяма част от работната ръка, обаче силно замърсява околната среда и затова Естония е подложена на натиск от ЕС да намали значително производството на нефтени шисти. За да премине към по-екологично чисти източници държавната електрическа компания възнамерява да увеличи хидроенергийното производство поне до 10% от общото производство на енергия.

Използваните методи на приватизация в България не се отличават принципно и съществено от тези в другите страни. Проблемите на българската приватизация и структурна реформа дойдоха главно от нейното забавяне. Анализът на информацията за приватизацията в Източна Европа показва, че тя беше най-успешната там, където е имало ясна концепция за перспективите на социално-икономическото развитие и твърда политическа воля за провеждане на пазарните реформи.

У нас бе приета програма за масова приватизация. Замисълът бе тя да се осъществи от две отделни "вълни", като трябваше да се разработят конкретни програми за всяка вълна. Първата вълна бе проведена през 1996 - 1997 г., като беше организирана от Центъра за масова приватизация. Резултатът от нея е, че се появи надежда (оказала се нереализирана) близо 3,5 млн. български граждани да станат акционери.. Втората вълна на масовата приватизация започна през юли 1998 г. Масовата приватизация не реши и проблема с инвестиционния глад. Нещо повече, дори го задълбочи поради ниската ликвидност на новите собственици. Проучванията показват, че от всички масово приватизирани предприятия в по-малко от 10 % от тях са поети и реализирани някакви съществени инвестиционни ангажименти.

При 30,37 % от сделките в България купувачи са работническо-мениджърски дружества (РМД). Само 3,32 % от сделките са осъществени с участието на чуждестранни инвеститори. В Министерството на земеделието и горите на РМД са продадени 56 % от предприятията. Преобладаващата част от сделките - 55,76 % са реализирани по метода преговори с потенциални купувачи. Чрез конкурси са осъществени 31,73 % от сделките. Посредством търгове са продадени 11,35 % от предприятията. Само 1,16 % от сделките са извършени чрез Фондовата борса. Делът на продажбите чрез борсата е по-висок във всички източноевропейски страни, като в Унгария, Полша и Чехия той надхвърля 34 %.

Купувачите са поели задължения на приватизираните предприятия в размер на 1,2 млрд. лв. До края на 2001 г. са погасени едва 0,83 % от поетите задължения в левове и 10,2 % от задълженията в долари. Начислените неустойки по приватизационни договори през периода 1993 - 2001 г. възлизат на 20 млн. лв. и \$ 34 млн. Фактически изплатени обаче са по-малко от 0,5 % от сумите. Това на практика означава, че държавните органи за приватизация не осъществяват ефективен следприватизационен контрол.

В доклада на Парламентарната комисия за следприватизационен контрол се посочва, че общата сума на договорените постъпления за периода януари 1993 - декември 2003 г. е 3,5 млрд. лв. От тях само 1,75 млрд. лв. (около 1 млрд. долара) са постъпили реално в държавната хазна. Но това не са единствените проблеми. Такива има и около самия приватизационен процес на предприятията. Най-големият приватизационен скандал "Балкан" се развихри около Авиокомпания "Балкан". За купувач бе определен консорциум от две израелски дружества - "Зеевигруп" и "Акриа израели". Сключеният договор е много неизгоден за Авиокомпанията. В него е записано, че Зееви ще плаща 10 % неустойка, ако продаде недвижимо имущество на авиокомпанията в

нарушение на договора. Зееви продава значителна част от собствеността на "Балкан" и загубите на националния превозвач стават явни. След всичко това Зееви заведе иск за \$ 230 млн. в Арбитражния съд в Париж срещу България.

Друг един гигант на българската индустрия - Кремиковци също бе в основата на доста скандали. 71 % от собствеността му бяха продадени през 1999 г. на българската фирма "Даро метълс" за \$1, защото дълговете му бяха над 700 млн. лв.

Важен показател за развитието и конкурентноспособността на една икономика са вносът и износът, а нетният експорт показва, кое от тях преобладава.

За Естония, както и за останалите балтийски страни разположението им между скандинавските страни и Русия от векове е било определящо за тяхното политическо, икономическо, социално и културно развитие. В случая с Естония съседството ѝ с Финландия се оказа съдбоносно по времето на Студената война. Близостта на естонския и финския език повдигна "желязната завеса" чрез телевизията и др. канали на комуникацията. Тесните икономически връзки между Естония и Финландия изиграха значителна роля за преориентирането на външната търговия от Изток на Запад в първите години на независимостта, а скандинавските политици горещо подкрепиха стремежите на Естония за интеграция в западноевропейските структури. Обръщането на търговските отношения към запада спечели на Естония допълнително точки по пътя ѝ към членството в ЕС. Износът за страните от ЕС се увеличи до почти 79 % от общия (за 2001г.). Най-важният търговски партньор на Естония е Финландия — 19 % от общия износ за Европейския съюз отива в скандинавската страна. Естония изнася предимно високотехнологична електроника, оборудване за производители на мобилни телефони, дървесина, хартия, текстил, хранителни продукти, метали и химически продукти. Страните за

които Естония главно изнася са Швеция, Финландия, Русия, Латвия, Германия и САЩ.

В българската икономика се наблюдава отваряне в посока от Изток на Запад, в резултат от промените след 1989 г. През 1988 г. 84,5 % от общия износ на България е към страните от бившия СИВ, като само към СССР той 62,8 %, а към ЕС едва 4,6 %. По отношение на вноса 76 % е от бившите социалистически страни, а от тях на СССР се пада 53,7 %. ЕС заема едва 9,7 % от общия внос на страната през 1988 г.²

Днес основните търговски партньори на България са европейските държави. Повече от половината стокообмен през 2001г. е със страните от ЕС - 54,8 % от износа и 49,4 % от вноса. За ОНД са изнесени 5,7 % от българските стоки, а внесените формират 27,8 % от общия внос. Основен партньор в тази общност е Русия, на която се пада 20 % от българския внос и само 2,3 % от износа. Износът за арабските страни е едва 2,4 %, а вносът само 0,7 %. Нашите основни търговски партньори са 6 - Германия, Италия, Франция, Белгия и Русия, на които се пада почти половината (53,7%) от общия външен стокообмен.

Тази нова преориентация на външноикономическите връзки отговаря на новите приоритети на фирмите, предвид на бъдещото присъединяване към ЕС.

Износът на България през периода 1990 - 2001 г. претърпя съществени промени. Относителният дял на износа от БВП през този период средно възлиза на 49,6 %, т.е. близо половината от БВП през този период средно отива за износ, което означава висока степен на отвореност на икономиката и силно влияние на износа върху съвкупното търсене и икономическия растеж.

Вносът в България също претърпя определени промени, но не толкова драстични както при износа. Относителният дял на вноса от БВП на страната за периода е 48,4 %.

² Статистически справочник, С., 1989, с. 201.

Въпреки че не са икономически показател, информационните технологии дават косвена представа за жизненото равнище. В днешно време на глобализация те са връзката на хората със света.

Отскоро започналата любов на естонците към информационните технологии е естествено отражение на подобреният им стандарт на живот. Естония е на първо място по брой на интернет потребители от страните в Централна и Източна Европа. По този показател тя изпреварва дори и някои западноевропейски страни като Белгия и Франция. Според последните данни 40 % от естонците ползват интернет, а 92 % от обществените служители имат служебен компютър. Домашни компютри имат 29 % от населението, а 67 % от тези компютри са свързани с интернет. Към световната мрежа са свързани и всички естонски училища, а освен частните клубове има и около 200 обществени места, предимно библиотеки, където всеки може безплатно да сърфира из интернет.

Все повече естонци използват информационните технологии за ежедневните си задължения - 36 % плащат данъците си по компютърен път.

В България едва около 15 % от населението ползват компютри в къщи, като относителния дял в градовете е почти 2 пъти по-голям от този в селата. Почти половината от хората ползват компютър на работното място.

Едва 14 % ползват компютри на мястото си за обучение, като впечатление прави, че в селата относителния дял е 27,3 %. В интернет кафета и други места компютри ползват около 23 %.³ Вижда се, че използването на компютри не е масово разпространено.

Въз основа на направения анализ можем да кажем, че Естония има по-голям икономически растеж от България. Това най-ясно е изразено в разликите в реалния БВП на човек от населението на двете страни - \$3016 в полза на Естония още през 1998г.

³ Вж сп. "Мениджър", февруари 2003г., бр. 2

Впечатление правят и по-плавното и навременно протичане на процесите в икономиката на страната (приватизацията, валутния борд), което също дава своето положително отражение върху икономическия растеж на Естония. Признание за своите постижения тя получи и от Европейския съюз, резултат от което беше присъединяването на страната към него заедно с още 9 държави. За нас остава да преценим качеството и силата на политическата си воля да следваме добрите образци.